

**ЯК І. КАНТ ДУЖЕ ДОВГО І НЕПОМІТНО ЖИВЕ
У ТЕКСТІ «МЕРТВИХ ДУШ» М. ГОГОЛЯ**

Імануїлу Канту повезло отримати на самому початку XIX століття два переклади російською мовою. Перший переклад було зроблено Яковом Рубаном з праці І. Канта «Grundlegung zur Metaphysik der Sitten», що вийшла 1785 року друком у Ризі. У 1803 році переклад цієї праці було надруковано у Миколаєві. Він мав назву — «Кантово основание для метафизикинравов». Другий переклад належав Цебрикову Роману Максимовичу. Це був переклад праці І. Канта «Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen», що вийшла у Кенігсберзі на початку 1764 року. Переклад вийшов під дуже цікавою назвою: «Иммануила Канта наблюдения об ощущении прекрасного и возвышенного, в рассуждении природы и человека вообще и характеров народных, особенно служащие к объяснению некоторых мест Вилиомовой практической логики» [3]. Звичайно, що це суміщення у назві двох праць має пояснення, яке лежить ніби на поверхні. Перекладачем праці Петера фон Вільйома «Practische Logic für junge Leute, die nicht studieren vollen von Villaume» («Практическая логика для молодых людей, которые не желают учиться фон Вильйома») надрукованої у Берліні у 1787 році, був той самий Цебриков Р. М., який згодом переклав «Розмисли над почуттям прекрасного і піднесеного» І. Канта. Правда назва праці П. Вільйома у перекладі Цебрикова Р. М. стала більш дидактично нейтральною. Це була «Практическакая логика или умословие, руководствующее легчайшим способом к познанию истины и здравому суждению о разных предметах» [1].

Звичайно, що такий орієнтир читання, доданий до самої назви праці Канта, мав за мету передати власний досвід порівняння деяких суджень злогіки Вільйома, що вчать «вмінню зберігати напрямок у чуттях» із досвідом суджень людини, захопленої почуттями від прекрасного та піднесеного у викладі І. Канта. Можливо, що досвід порівняння цих логік так і

залишився б інтелектуальним особистим порівнянням перекладача, якби не трапилася ще одна інтелектуальна подія. Вона стосується утворення низки рецензій щодо поширення в аудиторіях європейських університетів навчання філософії через вивчення історії філософії, в якому заперечується остаточна істинність будь-якої філософської системи або ідей окремого філософа.

У Франції та Англії це стало можливим після системного донесення читачеві, відповідно, професором Віктором Кузеном та колишнім членом Ради Водхам коледжу — Артуром Джонстоном, змісту «Нарису з історії філософії» (*Grundriss der Geschichte der Philosophie*) Вільгельма Готліба Тіннемана. У 1812 році «Нарис» Тіннемана було надруковано одинадцятьма невеликими томами в одну восьму аркушу. Твір мав успіх у німецького читача. Невдовзі, у 1815 році, нариси вийшли новим тиражем. Після смерті автора над цим циклом з 1820 року працював ординарний професор Лейпцигського університету Йохан Амадеус Вендт, який вносив у текст власні додатки, зокрема суттєво розширив розділ про німецьких філософів — сучасників Канта, виправляв та уточнював списки літератури до розділів, чим намагався посилити роль «нарисів» в якості інтелектуального орієнтира, посібника (*Handbuch*) з тим, щоб ґрунтовно забезпечити подальшу поглиблену самостійну роботу читача. З лейпцигського видання 1829 року, відкоригованої праці Тіннемана, і було зроблено двотомний переклад французькою В. Кузена — «*Manuel de L'histoire De la Philosophie*», датованих, відповідно 1829 та 1830 роком видання [8]. У 1832 році в Оксфорді з'явився англomовний переклад праці В. Г. Теннемана («*A manual of the History of Philosophy*») [6]. У передмові до цього перекладу А. Джонстон повідомив, що він, як і В. Кузен, мусив виключити деякі розширення текстів, які не належали авторові. Зокрема, це стосувалося розповіді про деяких філософів Німеччини останньої третини XVIII ст. та багатьох філософів першої третини XIX ст. Автори перекладів виявилися одностумцями у цій справі, коли скоротили виклад німецького мережива філософування цього періоду до викладу основних ідей цих систем, а також зберегли відповідні списки оригі-

нальних праць та праць з критики та аналізу відповідних філософських систем [6, с. VI].

За цією методикою скорочення, виклад ідей Ф. Шеллінга із відповідним списком праць, займає в оксфордському виданні три сторінки, а його послідовників — неповних дві. Список ідей Г. В. Ф. Гегеля разом із списком літератури набрав ще менше — тільки одну сторінку. А от виклад ідей філософії І. Канта кантіанцем В. Г. Тіннеманом разом із списком літератури зайняв аж дев'ятнадцять сторінок. Але справа не стільки в сторінках, а в тому, що послідовнику філософії І. Канта вдалося не тільки поєднати ерудицію, прекрасний аналіз багатьох оригінальних текстів, але й поставити вперше єдність проблемного поля двох «Критик» Канта у центр нової філософії без претензії заміщення нею всіх історичних варіантів попередньої філософської думки.

Але резонанс від перекладу праці В. Г. Тіннемана французькою отримав додаткове значення, завдяки вдалій демонстрації В. Кузеном у передмові (Preface) до першого тому «Посібника до історії філософії» В. Г. Тіннемана («Manuel de l'histoire la Philosophie») розуміння сутності подальшого розвитку філософії через набутий нею досвід зісторії власних системних рухів [5, с. V–XXVII].

Саме цю передмову В. Кузена у перекладі Миколи Петровича Огарьова було надруковано у двадцятому номері журналу «Телескоп» за 1832 рік [7]. На думку М. П. Огарьова, яку він виклав у дуже коротенькій власній примітці перекладача, широким колам публіки, серед яких починає зароджуватися заняття філософією, слід звернути увагу на розуміння її сучасного стану у Франції, де «Кузена слід визнати, по справедливості, її сучасним представником» [7, с. 415]. Згідно В. Кузену, у сучасній філософії присутні три орієнтири для філософування в умовах насичення філософії великою кількістю систем та відсутності філософських систем, що уникли критики. У цій ситуації, як зазначав В. Кузен, крок до збереження тільки «авторитетних» систем означав би повернення до стилю філософування середніх віків. Але, так само небезпечно, залишатися тільки в колі існуючих найновіших систем, що нищать одна одну через критику, через що взагалі

постає тривожне питання про позитивне значення заняття філософією. Тому найбільш доцільним в цій ситуації, буде заняття позиції неспішного виокремлення з філософських систем істинного та хибного знання [7, с. 415]. У самій же історичній послідовності філософських систем слід брати до уваги не останній їхній поділ, а поступове складання у колективних зусиллях філософів досконалої ідеї розвитку її предмету [7, с. 419]. Ідеологією, яка одночасно не відкидає жодної з систем філософії, але і не наслідує жодної з них абсолютно, може стати, на думку В. Кузена, еkleктизм [5, с. XIII–XVIII; 7, с. 423]. Саме еkleктизм обіцяє принести у саму філософію з історії філософії поміркованість та системну виваженість оцінок як єдино плідну основу самостійного вивчення філософії, що стає дуже поширеним явищем сучасної європейської культури [7, с. 426].

З огляду на таке подання ролі еkleктизму, у сучасному вивченні філософії, неважко помітити, що досвід коригування ідей практичної логіки П. Вільйома працею І. Канта, на яку звернув увагу Цебриков Р. М., до певної міри, відповідає майбутній логіці еkleктицизму. На думку автора перекладу, праця Канта суттєво розширює основу відповіді про сумісність послідовності мислення і послідовності суджень смаку, як одного з різновидів практичних суджень. На звороті титульної сторінки кантової роботи було вміщено текстову формулу розуміння П. Вільйомом головної умови сприйняття тривалих впливів піднесеного та прекрасного на чуттєвий світ накопичених насолод людини. Для успішного включення у чуттєвий світ людини дії піднесеного та прекрасного ця дія має співпадати за місцем і часом із позитивним настроєм людини. «Щоб нам зробити задоволення, привабити наше почуття та вразити приємним, творіння природи та мистецтва має завжди з'являтися нам у такі хвилини, коли серце наше на це налаштоване» [1, с. 230]. Але с позиції І. Канта, цей висновок П. Вільйома не може репрезентувати проблемний об'єм цікавості філософів до узагальнення ефекту впливу прекрасного та піднесеного на чуттєвий досвід людини. І. Кант вважав, що мудрість філософів навряд чи зводиться до того, щоб стати

вчителями додавання послідовності судженням смаку схожої на послідовності мислення у відомих фігурах силогізму [3, с. 25]. Цим фактично І. Кант зміг виділити на майбутнє один із варіантів заниження філософського рівня аналізу включення прекрасного і піднесеного у судження смаку, який мав місце у практичній логіці Вільйома (позитивний настрій не провокує порушення законів логіки у судженнях). Але теза про те, що сама епоха залучення до навчання філософії не університетських аудиторій сама зробила вибір і довірила навчання мудрості І. Канту, а не П. Вільйому, могла б взяти до уваги відому критику П. Вільйомом двох форм навчання мудрості у філософів. Перша мудрість філософів — це мудрість вчителів. Друга форма мудрості — власний досвід формування ідей. «Ось цією улюбленою ідеєю все і ознаменовано буває. Всяк філософ має свої помилки» [1, с. 252].

Але треба розуміти, що Гоголь не міг йти шляхом методології «послідовної еклектики» В. Кузена з тим, щоб долучатися до дослідження переваг кантової точки зору на судження смаку порівняно із точкою зору П. Вільйома у всіх деталях. В той же час, Гоголь зміг помітити, що І. Кант розглядав можливість перегляду існуючих оцінок дуже і дуже поширеного явища: переходу людської чуттєвості через сприйняття прекрасного і піднесеного на рівень всезагальних почуттів із можливістю подальшого коригувального повернення до чуттєвості людини, що у значній частині вже набули характеру звичок. Гоголь помітив і те, що попри всю силу впливу прекрасного і піднесеного, ефект від «виховання почуттів» у світі людей, вже від самого початку, має межі. Гоголь не міг не помітити, хоча б за назвами розділів «Спостережень», експозиції цієї ідеї меж «виховання почуттів». У І. Канта будь-яке вдосконалення чуттєвого досвіду людини через насичення його сприйняттями прекрасного і піднесеного, не може відмінити самого по собі існування великої кількості розбіжностей між людьми за смаками, в основі яких надовго засіли уподобані чуттєві насолоди або їхні комбінації. Гоголь не міг не побачити, що для І. Канта будь-яке вдосконалення чуттєвого досвіду людини шляхом його насичення сприйняттям прекрасного і

піднесеного, не може відмінити саме існування різниці у чуттєвих сприйняттях схожих явищ у людей взагалі, або різницю, обумовлену існуванням чотирьох, за темпераментом, типів людей. Крім цього, «виховання почуттів» аж ніяк не може змінити поділ світу на чоловічий та жіночий світи та відмінити узагальнення відповідного чуттєвого досвіду їхнього спільного та окремого існування, не може змінити національні характери людини, а може діяти та змінювати чуттєвість людей лише в цих межах.

Без сумніву, Гоголь звернув увагу на те, що в першому підрозділі «Спостережень щодо почуття прекрасного і піднесеного» — «Різних предметів відчуття стосовно піднесеного та прекрасного», І. Кант відразу робить акцент на тому, що починає розмову про джерела чуттєвої насолоди не як філософ, а як спостерігач. «Тепер я кину погляд на тільки деякі місця, які в цій царині найбільш помітні, але звертаю погляд свій як більш спостережний, ніж філософський» [3, с. 2; 4, с. 127]. Цей «не-філософський», спостережний погляд І. Канта фіксує картину щастя пересічної людини як життя із встановленою відповідністю схильностей особи та предметів, здатних приносити насолоду, або як потребу із чіткими орієнтирами їхнього задоволення. Саме такий, простий і зрозумілий механізм дії щастя є аксіоматичним судженням людей без особливих обдарувань та талантів. І саме опис цього, — «не філософського» розуміння щастя як картини довільної суми відповідностей схильностей і насолод «збабив» Гоголя. «Для огрядних людей винахідливішим творцем є кухар, а тонкий смак цих людей розкидано по льохах, разом із простими страмними та грубими речами але і вони відчувають таку ж радість, з якою вінчані благородні люди» [3, с. 2–3; 4, с. 127–128]. До опису радощів пересічної людини, який започаткований описом радощів огрядної людини, І. Кант додає перелік не менш самодостатніх простих радощів життя. «Покійлива людина полюбляє читання книжок для неї вголос, бо при цьому дуже добре може засинати; купець, щасливий коли обраховує уторговані бариші, а всі інші задоволення видаються йому хлопчачими, разом із тими, якими насолоджується благорозумна людина; будь-хто, хто кохає іншу стать виключно тому, бачить її серед речей, призначених для

насолоди; охочий до ловлі звірів, хоча при цьому тільки ловив би мух як римський цар Доміціан, або диких звірів як А...» [3 с. 3; 4. с. 128]. І Кант підсумовує цей перелік тезою : «У всіх цих людей є почуття, що сприяють їхній здатності насолоджуватися, мати задоволення на власний розсуд без ніяких заздросів іншим, та без потреби мати уяву про них [3, с. 3; 4, с. 128].

В підсумку цього «не-філософського екскурсу» І. Кант робить зауваження, що його увагу буде далі спрямовано не на почуття цих, самодостатніх у насолоді, людей, а на почуття людей, що існують під впливом прекрасного і піднесеного. І тому він більше нічого не додає до «картини щастя» мудрого повсякдення і полишає цю тему. А от Гоголь, навпаки, не тільки створює свою, схожу на Кантову картину задоволень мудрого повсякдення, а й звертає увагу на таку обставину. Він помічає, що І. Кант вказав на існування почуття, що наближає людину до справдження насолод тим, що дороблює бажання і здатність до насолоди, до справдження насолоди, але не виділив його окремою назвою [3, с. 2; 4, с. 127]. Це почуття Гоголь називає запалом (рос. азарт). Саме на тлі аксіоми пересічної людини про множинність та рівноцінність життєвих насолод, досягнення яких постійно живиться відчутним запалом, Гоголь і побудував власний «аргумент насолоди». Він складається, по-перше, з картини рівноцінності людських насолод; по-друге, з урахування необхідності існування «запалу» в якості основи отримання бажаної насолоди; по-третє, з демонстрації того, що робить відсутність такого «запалу» з характером, на прикладі поміщика Манілова (життя у світі бажань і задоволень без запалу [2, с. 24–25].

З точки зору оформлення картини смаків пересічної людини («у всякого своє») Гоголь, так само як і Кант, вдається до переліку, списку рівноцінних життєвих насолод. В цьому переліку Гоголя присутні сім запалів, де наступний іноді веде людину до більш складної, специфічної насолоди, бо вимагає існування у неї певних талантів, чого у переліку насолод від пересічних людей І. Кант не вимагав. Зокрема, такою складною для пересічної людини буде запал від зараження уявою, що «він великий любитель музики й напрочуд відчуває всі глибокі місця

в ній» [2, с. 24]. У переліку запальних насолод можна зустріти картину бажаної комбінації «картяра-тріумфатора» — «заломити ріжок якому-небудь бубновому тузові або двійці» [2, с. 24]. Але цього переліку запальних бажань було достатньо, щоб побачити, в якості умови їхнього постійного відтворення, власно зосередженість на підтримці «самого свого» бажання. За такої логіки, Гоголь не випадково робить Манілова, як мінімум, приреченим на словесні і мрійні проекти здійснення бажань [2, с. 25–26]. І тому сенс використання Гоголем тези про стійке відтворення множинності смаків відрізняється від сенсу цієї ж тези у І. Канта. Останній фіксує наявність стійкого збереження насолод в часі у людей поза заздросами один одному з тим, щоб саме цей об'єм змісту поняття «насолоти» виключити з подальшого філософського аналізу, тому що «відчуття першого (грубого) роду можуть існувати і за умов абсолютної бездумності» [3, с. 4; 4, с. 128]. Не важко побачити, що вивчення впливу прекрасного і піднесеного на більш тонкі почуття, що мають стати не менш тривалими і дієвими, виключає факт множинності та автономії простих насолод з подальшого філософського аналізу і цим вказує, від імені Канта, на межу ідейної глибини варіацій на тему «у кожного своє».

У другому розділі зазначеної Кантової праці, що має назву «Про якості піднесеного та прекрасного в людині», відбувається важлива подія — вибір доречного жанру письма для цієї теми. Саме нестачу виразності мови в оповідях про людські слабкості мають усунути описи цих слабкостей, обраним ідеалом точності для яких можуть виступити гравюри з під різця Хогарта [3, с. 23; 4, с. 135]. Для опису людських слабкостей І. Кант запропонував опис в жанрі «нарису з курйозів». Ось один з нарисів І. Канта «під Хогарта» про «любов до дрібничок» (*esprit des bagatelles*), в якому досягається найвищий ступінь виключення дії «піднесеного». Цей нарис І. Канта складено запису книг у кабінеті, в якому взагалі відсутній прояв та згадка про високий вимір книги. «Смак до всього, що по циркулю розміряно і досить означено порядком, хоча і без ніякої користі, наприклад, книги досить красиво розставлені довгими рядами у шафі і порожня при цьому голова,

що захоплено роздивляється їх» [3, с. 53; 4, с. 148]. А ось, для порівняння, нарис Гоголя про «людські слабкості» — опис книжкових шаф полковника Кошкарьова, які розглядає Павло Іванович Чичиков. За логікою схожості виразності «нарису курйозів» з Кантових «Спостережень», близької до виразності картин, нариси мають говорити не більше і не менше, ніж підписи до кінця сторінки аркуші, під гравюрою Хогарта. В рамках «нарису курйозів» Чичиков мав би захоплено розглядати книги, не маючи можливості зачепитися за них своїм розумом. Гоголь розбиває цю неможливість зачепитися розумом за книжку у спогляданні, разом із своїм головним героєм, у нарисі з декількох картин. Першу заміну читання спогляданням у бібліотеці Кошкарьова Гоголь частково пояснив тим, що книжкові шафи у полковника займають велику залу і цим перетворюють її аж на книгосховище. Погляд Чичикова разом із поглядом автора і читача, біжить і читає тільки назви книжок та журналів і в підсумку, німіє перед зібранням книжок з усіх галузей, цим своєрідним забезпеченням знаннями до найменших дрібниць. «Це книжки «з лісництва, скотарства, свинарства, садівництва, спеціальні журнали з усіх галузей, які тільки розсилають за обов'язковою передплатою, аж ніхто не читає» [2, с. 310]. На першій погляд, оглядини очима Чичикова назв першої шафи, ніби лише повторили захоплення порожньої голови від побачених рядів книжок з відповідного нарису І. Канта, але у Гоголя, це було аж ніяк не захоплення, а легке мовчазне розтавання із книжками, що стоять вище книжок, «призначених для приємного проведення часу» [2, с. 310].

Крок Павла Івановича до іншої шафи — нова картина. Це картина книг «з вогню та полум'я: всі книги філософські» [2, с. 310]. Саме ідеї з філософських книжок спалюють розум і душу людей, бо вбивають своїми назвами всізвичаєві поняття. Розгорнуті Чичиковим книжки лякали повторенням малозрозумілих напряму понять: «прояв, розвиток, абстракт, замкнутість і зімкнутість», та ще додавали відчуття власної нікчемності наявністю ще більшої кількості понять з філософії, для розуміння яких не вистачить ніякого життя. І нарешті, третя шафа і нова картина. Саме ця шафа, рядами книжок з мистецтва.

робить Чичикова щасливим. Але і тут, щастя приходить не від читання, а від розглядання книжок. Книжки з мистецтва здатні задовольняти своєрідну цікавість порожньої голови до нескромних міфологічних малюнків оголеного тіла. Звичайно, що заради повноти, в цьому циклі має бути початкова і кінцева картини. На місці початкової картини може бути зображення запрошення та введення Чичикова до бібліотеки, яка втілює імператив — «Освіта мусить бути відкрита всім» [2, с. 310]. Останньою картиною може бути, зображення перерваних Кошкарьовим, розглядин Чичиковим міфологічних малюнків. Але відтворення повноти картин у циклі з уявною назвою — «Чичиков у бібліотеці», дає можливість побачити і оцінити всі реакції героя у світі «освіти, що належить всім». Разом із цим, в нарисі про перебування Чичикова у бібліотеці Кошкарьова, Гоголь спромігся дати, не тільки художньо розширену паралель, до виділеного І. Кантом, курйозного нарису захоплення від порядку рядів книжок, що відбувається без читання та мінімальним дотиком до піднесеного. Гоголь спромігся ввести у картини зачарованих розглядини книжок цікаве позначення нового чоловічого явища — прояву захоплення від роздивляння «прянощів» міфологічних малюнків, що дублюється ще й старикашками, «які підбадьорюють себе балетами» [2, с. 211].

І нарешті, дуже важливими, як виявляється, для Гоголя були розглядини неочікуваних наслідків сприйняття прекрасного і піднесеного людиною, що зробила справою свого життя один із різновидів добродійності — послужливість [3, с. 28–29; 4, с. 138]. Тут на нас, як потенційних добродійників очікує, за І. Кантом, дві стійкі загрози. Перша загроза добродійності походить з того, що послужливість поширює свою дію тільки на вузьке коло «обраних близьких» і, аж ніяк, не на далеких. Другою загрозою добродійності людини може стати її згода на порочні вчинки, виправданням яких стає бажання принести насолоду кому-небудь з обраного кола людей. «З ласкавої співдружності та любові до товариства, він буде брехуном, гулякою дармоїдом, пияком і таке інше, бо чинить не за правилами благодійної поведінки взагалі, а за схильністю, яка сама по собі хоча і прекрасна, але порушена хоч одного разу,

стає непристойною» [3, с. 29; 4, с. 138]. Саме ця послужливість, що дозволяє людині йти на будь-який, навіть неприйнятний вчинок заради того, щоб принести задоволення знайомому або приятелю, здавна закріпилася у «Мертвих душах» за поміщиком Ноздрьовим.

Якщо у І. Канта послужлива людина, зберігає дистанцію «можливого кроку» до паскудних вчинків, частково наведених у списку пороків, то у Гоголя за синонім можливості паскудства послужливої людини стає його несподіваність, бо воно йде від людини, що не має за положенням так чинити, але робить це. Цікаво, що картина паскудства з неочікуваного боку у Гоголя обмежується наведенням прикладів ганебних вчинків високих чиновників, що є правилом колезьких реєстраторів, але, аж ніяк, не людей із зірками. Але саме після паскудства колезьких реєстраторів, де воно є правилом життя, Гоголь повертається у кантівський простір ближнього кола послужливої людини і описує, від імені автора, імператив дії паскудства Ноздрьова в цьому колі ближніх: «Чим хто ближче з ним сходився, тому він найшвидше насолював» [3, с. 71].

І на кінець, Гоголь розумів, що теза І. Канта про можливість існування добродійного паскудника не є тезою про якусь ваду, яка загрожує людству. Ця неприємна можливість, за Кантом, нікуди не зникає, а співіснує поруч із більш послідовною і незламною добродійністю, що надійно об'єднано із високими почуттями. І майже та ж теза з'являється у Гоголя. На Ноздрьові, як ідеалі «добродійного паскудника», Гоголь повторює відому тезу про можливість повторення гріхів послужливої добродійності, бо Ноздрьов «усюди, між нами і може, тільки ходить в іншому каптані» [3, с. 72].

Але встановлення цих безперечних відповідностей між текстами Канта і Гоголя не лежить в площині відновлення формалістичної ідеології моделювання наслідування класичної літератури письмом «швидких» геніїв. По-перше, сам І. Кант написав працю «Спостереження над почуттям прекрасного і піднесеного» в уявному стилі співпраці з всіма «не-філософами», а пересічними людьми, що ствердились вже у певних тезах мудрості. Саме ці тези мудрості І. Кант описав з легкою іронією.

яка існує у художньому переліку права на «свою насолоду» на самому початку праці. Але іронія почувається на своєму місці не тому, що цей опис належить філософу, а тому що ця іронія, посмішка та спокійне неприйняття чужих радощів життя є такою ж складовою мудрості права кожної людини на власне бажання. Тому в описах цього права немає нічого глибокого філософського, крім фіксації того, що саме за межами цих суджень і починають виникати більш складні ситуації практичного оволодіння насолодами до опису яких філософ і обіцяє перейти. Все це означає, що І. Кант нічого філософського не стверджує своїм художнім образом самодостатності різних власників бажання. Філософською є лише теза І. Канта про те, що подальший аналіз не буде стосуватися цього автоматичного права бажання будь-якої людини, тобто людини взагалі. Тому у цьому фрагменті праці І. Канта немає нічого від філософа І. Канта. Але, саме цим художньо вдалим описом ствердження автономного права кожної людини на «своє» у світі насолод, І. Кант звабив Гоголя. У «відповідь», Гоголь створив свій іронічний список автономного права кожної людини на «своє». І набрав, з одного боку помилок, бо з позиції німецького філософа, Гоголь необачно наштовхав у ці насолоди такі таланти, які навряд чи зроблять людину автоматичним захисником насолоди тільки в межах автономії «права на своє». З іншого боку, виділів «запал» (рос. азарт) в якості беззаперечної основи ствердження свого бажання як свого та в реальності і цим заклав для себе і читача певне розуміння емоційної долі «запальної людини», яку з віком усвідомлює кожна людина.

Співпрацю з «не-філософами», а вмільцями писати «нариси курйозів», І. Кант вважав необхідною, для підвищення виразності опису дивних форм життєвого завзяття, в яких мінімізовано присутність «високих почуттів». Про такі почуття слід навчитися писати коротко, чого філософи не вміють. Тому гравюрний відбиток картини В. Хогарта разом із описом події під гравюрою був для І. Канта прототипом для повторення у «нарисі курйозів» виразності хогартових історій. Останні дуже добре зв'язували в уяві читача невелику кількість зображених знакових речей та реакцій на них персонажів і разом із коротким

коментарем утворювали єдине коло виразності. Саме такий, не зі слів філософа побудований опис, у форматі «нарису курйозів» слід поширити на всі «слабкості людини», з тим, щоб виразно показати їхню мінімальну причетність до прекрасного та піднесеного. Гоголь, який непогано знався на техніці В. Хогарта, «де-факто», у власних картинах деяких дивних насолод поміщиків дотримувався Кантового розуміння відсутності у жанрах сучасної філософії вміння зображувати це явище. Тому у зображенні кур'йозних відвідин Чичиковим бібліотеки полковника Кошкарєва від Канта, саме як філософа, нічого не запозичується.

Література:

1. *Вильом П.* Вилиома практическая логика или деятельное умословие, руководствующее легчайшим способом к познанию истины и здравому суждению о разных предметах / Петер Вильом ; [перевод с немецкого Р. М. Цебрикова]. — СПб : При Губернском Правлении, 1802. — 308 с.

2. *Гоголь М. В.* Твори в трьох томах. Мертві душі. Вибрані статі / Микола Васильович Гоголь ; [переклад з російської за редакцією І. Сенченка]. — К. : Державне видавництво художньої літератури, 1952. — Т. 3. — 578 с.

3. *Кант И.* Иммануила Канта «Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного» в рассуждении природы и живых вообще характеров, служащие к объяснению некоторых мест Вилиоминой практической логики / Иммануил Кант ; [перевод с немецкого Р. М. Цебрикова]. — Санкт-Петербург : Театральная типография, 1804. — 141 с.

4. *Кант И.* Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного / И. Кант // Сочинения в шести томах ; [перевод с немецкого В. А. Фохта]. — М. : Издательство социально-экономической литературы «Мысль», 1964. — Т. 2. — С. 125–183.

5. *Cousin V.* Preface / Victor Cousin // A Manuel de L'histoire De la Philosophie / Wilgelm Gotlib Tenneman ; [Traduit del' allemande de Tenneman par V. Cousin, prof. A la facultat des Lettres de L'academie de Paris]. Tome premier. — Paris: A Sautetet G¹⁸, 1829. — S. V–XXVII.

6. *Jonston A.* Translator preface / Arthur Jonston // A manual of the History of Philosophy // Wilgelm Gotlib Tenneman ; [Translated from the German by the Rev. Arthur Jonston M. A. Late fellow Wadham Colledge. Etc.]. — Oxford: Talboys and Browne, MDCCCXXXII. — P. V–XI.

7. *Малахов В.* Кант и Гоголь: двойной портрет / Виктор Малахов // Уязвимость любви. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. — С. 273–294.

8. Огарев Н. Современное назначение философии / Николай Огарев // Телескоп. — 1832. — № 20. — С. 415–426.

9. Tenneman W. G. A Manuel de L'histoire De la Philosophie / Wilgelm Gotlib Tenneman ; [Traduit del'allemande de Tenneman par V. Cousin, prof. Alafacultat des Lettres de L'academie de Paris]. Tome premier. — Paris : A Sautet et G¹⁸, 1829. — 392 s.

10. Tenneman W. G. A manual of the history of Philosophy / Wilgelm Gotlib Tenneman ; [Translated from the German by the Rev. Arthur Jonston M. A. Late fellow Wadham Colledge, Etc.]. — Oxford: Talboys and Browne, MDCCCXXXII. — 494p.

References:

1. Vil'om P. Viliom's Practical Logic or Reasonable Word Usage, Guiding to the Easiest Way to Knowing the Truth and Making Sound Judgment about Various Subjects [*Vilioma prakticheskaya logika ili deyatel'noe umoslovie, rukovodstvujushcheje legchayshim sposobom k poznaniyu istiny i zdravomusuzhdeniyu o raznyh predmetah*] [Translated from German by R. M. Tsebrikovov]. Saint-Peterburg, Pri Gubernskom Pravlenii Publ., 1802. 308 p.

2. Gogol' M. V. Works in three volumes. Dead Souls. Featured Articles [*Tvory v triokh tomah. Mertvi dushi. Vybrani statti*] [translated from Russian, edited by I. Senchenko]. Kyiv, Derzhavne vydavnicтво hudozhniji literatury Publ., 1952. V. 3. 578 p.

3. Kant I. Immanuel Kant's "Observations on the Sense of Beauty and the Sublime" in the Argument (Judging about) of Nature and all Living Characters; Serving to Explain Some Places from Viliom's Practical Logic [*Immanuila Kanta «Nablyudeniya nad chuvstvom prekrasnogo i vozvyshennogo» v rassuzhdenii prirody i zhivyykh voobshche kharakterov; sluzhashchije k obyasneniyu nekotorykh mest Viliomovoy prakticheskoy logiki*]. [Translated from German by R. M. Tsebrikovov]. Sankt-Peterburg, Teatral'naja tipografija Publ., 1804. 141 p.

4. Kant I. Observations on the sense of beauty and the sublime. Works in six volumes ; [translated from German by V. A. Foht]. [*Nablyudeniya nadchuvstvomprekrasnogo i vozvyshennogo. Sochineniya v shestitomakh; [perevod s nemeckogoV. A. Fohta]*]. Moscow, Izdatel'stvo social'no-ekonomicheskoy literatury«Mysl'» Publ., 1964. V. 2.- P. 125–183.

5. Cousin V. Preface. A Manuel de L'histoire De la Philosophie. Wilgelm Gotlib Tenneman; [Traduit del'allemande de Tenneman par V. Cousin, prof. A lafacultat des Lettres de L'academie de Paris]. Tome premier. Paris, A Sautetet G18, 1829. P. V—XXVII.

6. Jonston A. Translator preface. Wilgelm Gotlib Tenneman; [Translated from the German by the Rev. Arthur Jonston M. A. Late fellow Wadham Colledge, Etc.]. Oxford, Talboys and Browne, MDCCCXXXII. P. V–XI.

7. Malakhov V. Kant and Gogol: a Double Portrait. Vulnerability of Love [Kant i Gogol': dvojnij portret. Uyazvimost' Ljubvi]. Kyiv, DUKH I LITERA Publ., 2005. P. 273–294.

8. Ogarev N. Modern Purpose of Philosophy [*Sovremennoe naznachenie filosofii*]. Teleskop Publ., 1832. № 20. P. 415–426.

9. Tenneman W. G. A Manuel de L'histoire De la Philosophie [Traduit de l'allemande de Tenneman par V. Cousin, prof. A la facultat des Lettres de L'academie de Paris]. Tome premier. Paris, A Sautetet G18, 1829. 392 p.

10. Tenneman W. G. A manual of the history of Philosophy. [Translated from the German by the Rev. Arthur Jonston M. A. Late fellow Wadham Colledge, Etc.]. Oxford, Talboys and Browne, MDCCCXXXII. 494 p.

Анотація

ЯК І. КАНТ ДУЖЕ ДОВГО І НЕПОМІТНО ЖИВЕ У ТЕКСТІ «МЕРТВИХ ДУШ» М. ГОГОЛЯ

У статті з'ясовано причини непомітної присутності у тексті «Мертвих душ» М. Гоголя ідей І. Канта з праці «Beobachtungen über das Gefühltes Schönen und Erhabenen» — «Спостереження над почуттям прекрасного і піднесеного», що вийшла друком у 1764 році і була перекладена російською Р. М. Цебриковим у 1804 році.

Співставлення текстів «Спостережень» та «Мертвих душ» вимагає врахування поширення у 30-ті роки XIX ст. «ідеології еклектики». Ідеологія поміркованості в оцінках ідей філософів як припис з вивчення історії філософії, стає відомою у Росії з критичних коментарів до перекладу В. Кузена французькою «Посібника з історії філософії» В. Г. Тіннемана.

Присутність ідей зі «Спостережень» у «Мертвих душах» можна кваліфікувати як зникаючий зразок для створення М. Гоголем «фрагмента-синоніму» в межах тем, які аж ніяк не репрезентують ідейний бік філософського вчення І. Канта і тому роблять цю присутність непомітною.

Перша тема у І. Канта — це картина автономії смаків людей із сталими звичками. У Гоголя — це список смаків, в якому присутній азарт, який відсутній у Манілова. Друга тема — це визнання І. Кантом в описах «дивних насолод», наприклад, розглядинах книг на полицях

без згадки про їхнє високе призначення, першості не за поняттями філософів, а за «нарисами курйозів» устілі В. Хогарта. У другому томі «Мертвих душ» Гоголя — це опис отримання Чичиковим насолоди від розглядин бібліотеки полковника Кошкарьова. Третя тема — це досвід парадоксів життя, присвяченого добродійності, до яких люди вже пристосувалися. Так основою парадоксу служіння часто стає заміна добродійності на послужливість, яка стає носієм паскудних вчинків заради служіння близьким. У Гоголя — це добродійність паскудника Ноздрьова та приховані паскудства добродійних чиновників.

Ключові слова: В. Кузен, П. Вільйом, І. Кант, еkleктизм, насолода, нарис курйозів, послужливість.

Аннотація

КАК И. КАНТ ОЧЕНЬ ДОЛГО И НЕЗАМЕТНО ЖИВЕТ В ТЕКСТЕ «МЕРТВЫХ ДУШ» М. ГОГОЛЯ

В статье выяснены причины незаметного присутствия в тексте «Мертвых душ» Н. Гоголя идей работы И. Канта «Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen» — «Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного», вышедшей в свет в 1764 году и переведенной на русский Р. М. Цебриковым в 1804 год.

Сопоставление текстов «Наблюдений» и «Мертвых душ» требует учета распространения в 30-е годы XIX в. «идеологии ekleктики». Идеология умеренности в оценках идей философов как предписание по изучению истории философии, становится известной в России из критических комментариев к переводу В. Кузена на французский «Руководства по истории философии» В. Г. Тиннемана.

Присутствие идей из «Наблюдений» в «Мертвых душах» можно квалифицировать как исчезающий образец для создания Н. Гоголем «фрагмента — синонима» в пределах нескольких тем, которые не представляют идейную сторону философского учения Канта и поэтому делают это присутствие незаметным.

Первая тема из И. Канта — это картина автономии вкусов людей с постоянными привычками. У Н. Гоголя — это список вкусов, в котором присутствует азарт и который все отсутствует у Манилова. Вторая тема — это закрепление И. Кантом в описаниях «странных наслаждений», например, разглядывания книг на полках без упоминания об их высоком предназначении, первенства не за понятиями философов, а «очерками курьезов» в стиле В. Хогарта. Во втором томе «Мертвых душ» Н. Гоголя — это описание возникновения у Чичикова

наслаждения из разглядывания библиотеки полковника Кошкарева. Третья тема — это опыт парадоксов жизни, посвященной добродетельности, к которым люди уже приспособились. Основой парадокса «служения людям» часто становится подмена добродетельности услужливостью, которая становится носителем порочных поступков ради служения близким. У Гоголя — это беспринципная услужливость Ноздрева и неожиданно «изысканные» гадкиепоступки среди чиновников.

Ключевые слова: В. Кузен, П. Вильом, И. Кант, эклектизм, наслаждение, очерк курьезов, услужливость.

Annotation

AS IMMANUEL KANT LIVES VERY LONG AND QUIETLY IN THE TEXT OF GOGOL'S «DEADSOULS»

The article give reasons for explanation of undetectable presence in Gogol's "Dead Souls" some ideas from Kant's «Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen» — «Observations on the sense of beauty and the sublime», which was published in 1764 and translated into Russian by R. M. Tsebrikov in 1804.

A comparison of texts "Observation" and "Dead Souls" requires to include in it as very important element for it's realization the ideology of eclecticism which was one of the dominant forms of ideology in 30-ies of the XIX century. The moderation in the estimates of the ideas of philosophers as a prescription for the study of the history of philosophy have become the most important consequence from the eclecticism. This prescription is known in Russia thanks to critical comments to the translation into French W.G.Tenneman's "A manual of the History of Philosophy" by V. Cousin.

The presence Kant's ideas from "Observation" in Gogol's "Dead Souls" can be described as a template for creating a vanishing Gogol's "track — a synonym for" a few topics that are not ideological side Kant's philosophical doctrine and therefore make very invisible such presence for a long time.

The first Kant's theme — this is a picture of autonomy tastes of people which was established as habits. In Gogol's text — a list of tastes in which there is ardor and that is completely absent in any Manilow's action.

The second theme — Kant's ascribing the primacy "Sketches of curiosities" in the style of W. Hogarth to the concept of philosophy in the description of "strange pleasures," for example, description of looking on the books on the shelves without mention of their high destiny. In the

second volume of "Dead Souls" we can find the similar description of the moment for occurrence of enjoyment in Chichikov through examining magazines and books from the Koshkarev's library.

The third theme from Kant's work — the experience paradoxes of life, devoted to virtue, emerged as usually through the substitution this serving on suppleness, but to which people have been adapted. The suppleness for neighbors becomes a carrier of vicious acts. In Gogol's case, it will be Nozdryov's unprincipled complaisance and unexpectedly "exquisite" nasty deeds among officials

Keywords: V. Cousin, P. William, I. Kant, eclecticism, essay curiosities, pleasure, suppleness.